

СТАНОВИЩЕ

за научните приноси на представените трудове на

д-р Албена Здравкова Миланова, гл.ас. в ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“ при
СУ „Св. Климент Охридски“

във връзка с обявения конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“ по
професионално направление 2.2. *История и археология*, обявен за нуждите на ЦСВП
„Проф. Иван Дуйчев“ (ДВ бр. 51/27.06.2017 г.)

от доц. д-р Румен Бояджиев, ЦСВП „Ив. Дуйчев“ – СУ
(Зап. РД-38-464/14.07.2017 г.)

На вниманието на членовете на научното жури бяха предоставени както
новоизлязлата монография на д-р Албена Миланова *„Българско средновековие в образи. – I
– Зооморфна каменна пластика от VIII до XIV в.“* (София, 2017), така и статии, близки до
темата на конкурса.

Монографичен труд:

Прочетох с интерес представената и вече обнародвана научна разработка на гл. ас.
Албена Миланова (С., 2017 г.; ISBN 978-619-188-1376). Това е един труд с претенции,
разбира се, в положителния смисъл на думата. Радващо е, когато в нашата история на
изкуството се появят нови трудове, проучващи малко изследвани и зад граница теми от
нашата история и изкуство, а за българската наука по-слабо проучени или съвсем нови
(става дума в такъв значим обем).

Още с написването на дисертацията си за присъждане на образователната и научна
степен „доктор“ през далечната 2001 г., защитена в университета в Страсбург, на тема
*„Селищната система в България под византийска власт (края на X – края на XII в.):
приносът на археологията“* – колегата Миланова прави сериозна заявка да се занимава с
проучването на археологическото наследство. Шестнадесет години по-късно тя
продължава успешно да обогатява проучванията си.

Представеният на вниманието на комисията труд има двуделна, „несиметрична“ структура: теоретична част и корпус с изследваните паметници. Изследователският текст се състои от 126 страници (до 132 с.).

Следва академично издържан списък на съкращенията и обемна библиография (ок. 180 заглавия на кирилица и ок. 190 на латиница). Това безспорно е един пространен библиографски корпус, покриващ повечето стойностни изследвания по темата у нас и в чужбина (от Шкорпил до широк съвременен археологически „поглед“ от последните години).

Безспорно с приносен характер и е приложеният каталог на паметниците (с. 153-202), включващ разглеждането на 43 избрани артефакта. Паметниците са разнородни по характер – от монументални емблематични творения като Мадарския конник през бестиарни статуи, капители, рамки, плочи до конзоли и фрагменти. Всичко това е съпроводено с детайлни описания на артефактите, както и балансирана библиография.

Следват „табла“ (с. 205-240) с групирани паметници с паралели (хронологично от IV в. пр.н.е. до XIV в.), представящи паметници (каменна пластика, посуда, тъкани, миниатюри), както от Царство България, Византия (в широки граници), през италиански паметници (Magna Graecia или Венеция), арабски утилитарни шедьоври с бестиарни мотиви до готически образци от територията на днешна Франция или дори Киев.

Уводът (озаглавен „Към читателя“) е сполучливо структуриран – стегнат и според академичните изисквания. Още тук се прави важната констатация, че *“... достигналите до нас четиридесетина пластично пресъздадени върху камък фигури на животни не са многобройни в сравнение с растителните и геометричните мотиви, макар и да са в пъти повече от тези с човешки фигури“* (с. 7). В своите преценки „изкушеният“ археолог д-р Миланова трезво и без залитания размишлява, че *„изолираните“ животински образи за целите на настоящия анализ не трябва да се възприемат като самостоятелен свят, а като елемент от общата историческа и художествена реалност. Те са третиранни като исторически извор, чийто език (изобразителен) ... изисква специфичен научен инструментариум“*.

Уводната глава „*Каменна пластика и животински образи*“ представлява теоретично навлизане в полето на изключително силно натоварената зооморфна образност. Д-р Миланова балансирано прави преглед на разпространението на тази образност, констатирайки, че връзката на средновековния българин с животните е постоянна и се открива във всички сфери на общественото му и лично битие (с. 13). Тук умело са преплетени реалният, „стопански“ пласт, както и вездесъщото въображаемо, митологично начало. В текста е извършен анализ на механизмите, формирали феномена на зооморфната пластика – един вид „*начин на мислене в животински образи върху камък*“: от прабългарската образност в условията на живот по Долния Дунав към новите стандарти на християнската „животинска“ образност под влияние на патристите. При разсъжденията си в хода на този исторически „срез“ в цитиранията си авторът се е позовавал на известни наши и приоритетно френскоезични изследователи. Ранносредновековната каменна пластика, обвързана тясно с архитектурата, не води до значими статуарни образци във византийска среда след седмото столетие. В този дух и старобългарската каменна пластика се „*превръща в част от каменния строителен блок*“ (с. 22), сливайки се с архитектурната форма. В тази част е включен и общ преглед на литературата по темата – на от известно време насам „привилегированата“ византийска скулптура (да не говорим за винаги фаворизираната западноевропейска) с най-ярките си представители. На фона на всичко това авторът е подчертал ранния дефицит на изследвания по темата, касаеща българската средновековна скулптура условно до 1973 г. В края на този раздел д-р Миланова, подчертавайки общо взето познатостта на материала, конкретизира принципите за подредба на артефактите в каталога, както и необходимостта от прилагане на табла с паралели отзад в текста. Според мен тази част успешно подсказва комплексния научен поглед на изследвача, както и формиран през годините вещ поглед на автора към историографията.

Главата „*Кога, къде, какво*“ (с. 33-82) е същинската част от труда. Научното изложение започва с навлизане в образците на символната образност в Дунавска България и безспорно феномена на Мадарския конник с многобройните му тълкувания. Следват образците от преславските строежи: *капители със животински образи* (с. 40 и сл.) и

образци на *триизмерната скулптура* (Маркели, Силистра и др.; с. 45). Авторът прави много аналогии с други паметници от различни части на византийската империя (Фокида, Мистра, Атина, Тива или от Анатолия). Закономерно на *плочите* с бестиарни мотиви е отделено подобаващо място (с. 50 и сл.). Направен е и паралел между *преславските* образци със зооморфни мотиви със сасанидските „корени“ на мотива през ред източни и балкански образци. Подчертана е и връзката с раннохристиянските скулптурни образци. Д-р Миланова, в плоскостта на силния ѝ интерес към старобългарския урбанизъм от XI – XII в., отделя повече място на паметници от този период. Отчитайки, че „*блестящият престолен Преслав ... е понижен в статут на провинциален център*“ (с. 52), авторът обръща поглед към териториите южно от Хемус и причерноморието. Подчертан е фактът, че еволюцията в символната насоченост и конструктивния план на християнския храм (кръстокуполния) води до намаляване на нуждата от създаването на безброй капители за наоса, а изисква изчукването на плочи за конструкцията на олтарната преграда (или пък за стенни облицовки). В тази част на текста са разгледани обстойно образците, дошли от ателиета от дн. Стара Загора. Направен е анализ на „почерка“ на ателиетата, както и аналогии с образци от други части на Изтока или стара Европа (лъвско семейство, двуглав орел, грифон в профил, легендарните пауни с фиалата, както и други не толкова популярни митологични сюжети). Подчертана е и ролята на старозагорското „ателие“ за пътя на „*възходящата линия от релефа към триизмерната скулптура*“ (с. 67). Д-р Миланова е отделила място и на каменната пластика от *Созопол*, отчитайки, предпазливо, че там се наблюдава „*появата на пластични прояви, които са единични в българските земи, но са много характерни за останалите византийски провинции*“ (с. 70 – напр. техниката *champlevé*).

По-нататък в следващия раздел (с. 74 и сл.) д-р Миланова – след богатството от образци от XI – XII в., отчита наличието на изключително бедни монументални пластични прояви XIII в. Направен е преглед на донякъде „незначителната“ продукция на ателиетата по нашите земи, като са разгледани образци на плочи от Мелник, двуглавите орли от Търново (с характеристика на търновските техники и образност). Авторът завършва характеристиката на образците от Втората българска държава с констатацията, че „*въпреки*

проявите на засилени латински влияния, изкуството на Второто българско царство не достига до развитието на истинска триизмерна и портретна скулптура подобно на Западна Европа“ (с. 81). Авторовият преглед на историографията не е за подценяване.

Главата „Отвъд видимото“ (с. 85-115) е край на рамковата структура на работата. Авторът е извършил преглед на представите за християнската визуална култура. Направен е и библиографски обзор на вижданията за концепцията за *imago* (по Ж.-К. Шмит) – „*imago* е връзката между земята и небето, между човешкото и божественото“ (с. 86). Може би в източен и балкански контекст по-подходящо би било водещият термин да бъде (гр. *εικόνη*). Представените в тази глава по-малки смислови акценти като „Скулптурата като лукс и власт в християнска България“ (с. 93 и сл.), „Християнска зоосемиотика или теологична безполезност“ (с. 101 и сл.) и „*Mirabilia*: любопитство, магия, естетика“ (с. 109 и сл.) са интересни и съдържателни „форми“, доказващи способността на д-р Миланова да работи успешно и извън „дрехата“ не само на чистата история на изкуството и простото изследване на „несвещените икони“ на зооморфната образност.

В частта „Вместо заключение. Пътят и публиката“ (с. 119-132) е представен стегнат анализ на залегналия в изследването репертоар от разглеждани паметници, композициите, използваните техники, архитектурния контекст, както и средновековният адресат на тази образност.

Статии по темата (и свързани теми):

Запознах се детайлно и със статиите, приложени от кандидата в комплекта документи (близо двадесет). Може да се направи извод, че текстовете, писани през последните години от д-р Миланова, се отличават с приносен характер към полето на изследване на средновековния български град и село във „византийска“ България (XI – XII в.), средновековната зооморфна каменна пластика по земите ни и пр. Тематиката им покрива широк изследователски спектър. Изследванията са стойностни и в перспектива би могло да се работи още по тях с оглед и на други изследвания. Те покриват един определен спектър в полето на историческото дирене и историята на изкуството: изследвания върху

средновековната урбанистика и селищна история, както и проучвания върху българската средновековна каменна пластика.

Справката с цитиранията говори за работата на учен, ценен и цитиран от медиевистичната общност у нас и в чужбина.

Научните специализации на д-р Миланова във Франция, Гърция и другаде безспорно са оказали благотворно влияние върху научната ѝ квалификация.

В заключение мога да обобща, че гл. ас. д-р Албена Миланова напълно се „вписва” в рамката на конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент” за нуждите на ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“ при Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Какви са научни приноси на кандидата? На първо място това са изследванията, посветени на града и селото в един иначе пренебрегван исторически период (XI–XII в.); тук може да бъде причислен и дисертационният труд (от 2002 г.) – първото обобщено систематично изследване на средновековната селищна мрежа на една обширна територия – приблизително в днешните ни държавни граници. Приносен характер на изследванията на д-р Миланова е, че на ново ниво са обобщени тенденциите в развитието на средновековната скулптура по българските земи. За пръв път е насочено вниманието на научната общност към произхода на някои необичайни мотиви в скулптурата: „лъвското семейство“, „лъвицата с крачецо лъвче“ и др. В някои статии е вложен нов научен поглед на чудното и чудовищното в средновековната византийска скулптура.

Що се отнася до представения монографичен труд на д-р Миланова *„Българско средновековие в образи. - I - Зооморфна каменна пластика от VIII до XIV в.“* (София, 2017) – поддържам мнението, че това е „компактно, нишово” изследване, с определена научна стойност и подчертан приносен характер. Темата не е от най-изследваните у нас, за разлика от литературата, касаеща зооморфната каменна пластика зад граница. Приносните моменти тук са неоспорими – нов поглед върху темата, а също представяне и тълкуване на пълен корпус от паметници със сродни фиксирани мотиви (въз основа на откритото досега).

Определено може да се заключи, че кандидатурата на гл. ас. Албена Миланова напълно отговаря на профила на конкурса за академичната длъжност „доцент” и според мен колегата Миланова и в бъдеще би се реализирала в по-нататъшна успешна академична кариера.

София, 14 ноември 2017 г.

Доц. д-р Румен Бояджиев

(СУ – ЦСВП „Ив. Дуйчев”)